

VAN ALLE MARKTEN THUIS

Deel VI : De Vrijdagmarkt en de Garenmarkt

De Vrijdagmarkt

Vroeger heette men de Vrijdagmarkt ook “Keizerplaatse”, omdat er van 1600 tot 1792 een houten beeld van keizer Karel stond op een hoge pilaar. Het werd door de Fransen bij hun intocht omver getrokken en vervangen door een beeld van de Vrijheid. Er kwam een Vrijheidsboom en het plein werd prompt herdoopt in “Place de la Liberté” en ten tijde van Napoleon terug in “Place de l’Empereur”.

Hoofdzakelijk was er natuurlijk de markt van nieuwe koopwaren zoals kleren, mutsen, schoeisel, leder, tabak, eetwaren, ellegoederen, blikslagers-

Fig. 1.

Het Groot kanonplein aan de Vrijdagmarkt. Men verkoopt er allerlei aardewerk en “pottecarie”. Zelfs pispotten zijn er voorhanden. De man met pet en blauwe kiel tast naar geld in de broekzak. Op de achtergrond twee dames met zomerse bloemetjeshoed, een koppel met parasol, een moeder met kinderen. Helemaal achteraan het urinoir of “pissijn”. Heel lang geleden lag hier een insteeddok van de Leie en vóór 1404 werd er nog Garenmarkt gehouden. (foto Fonds Vanderhaegen - Museum voor volkskunde).

Fig. 2.

De Vrijdagmarkt (die sinds 1756 ten andere ook op dinsdag gehouden werd) of markt van nieuwe koopwaren, ter hoogte van de Meerseniersstraat. Op de achtergrond uiterst rechts "Café du Nord" naast "Café Belge", afgebroken voor "Ons Huis". Café du Nord was op het einde van de vorige eeuw het vergaderlokaal van de Marktkramersbond van Gent. (foto Fonds Vanderhaegen - Museum voor Volkskunde).

waren, enz... De kuipers stonden voor de St.-Jacobskerk, want eigenlijk liep de Vrijdagmarkt voor de bouw van het huizenblok van het Toreken tot tegen het St.-Jacobskerkhof. (Fig. 6).

De Vrijdagmarkt was eigenlijk niet één markt maar men vond er verscheidene markten. Vooreerst was er de lijnwaadmarkt aan de lijnwaadrynk. Met ring bedoelt men hier een blok huizen. Het tweede huis naast het Toreken heette ten andere "dien lijnwaatrinc". Het is op het einde van de 17e eeuw dat men aan het Toreken de grote ijzeren ring bevestigde waaraan men op marktdagen die stukken lijnwaad hing die door de keurmeesters afgekeurd waren. Zij werden aan de godshuizen der stad geschonken.

Men had er ook de ajuinmarkt - de beste ajuin was voornamelijk afkomstig uit de streek rond Ninove - op een bepaald gedeelte en de kaasmarkt. Er werden zowel inlandse als vreemde kazen verkocht door de Hollandse kaasboeren of "kaasbollen" en ook Engelse kaas.

Op het Grootkanonplein had men de markt van warmoesplanten en zaden, de bezemmarkt en de zoutmarkt. Men verzamelde er ook de vuilnis, want

Fig. 3.

Vrijdagmarkt te Gent. Een pittoresk uitgedost figuur heeft zijn waren uitgesteld op enkele in café's geleende tafels voor "Coiffure, barbe, cheveux G. Sommerlinck". (Tussen de Wijzmanstraat en de Baudeloostraat). Een plaat met bergen prijst een of ander aan uit de Alpen of de Pyreneeën, vandaar de typische klederdracht. Opmerkelijk is ook dat men de sociale stand aan de kledij en vooral aan de hoofddeksels kan aflezen. Links man met hoge hoed. Anderzijds petten en blauwe kielen. (foto Fonds Vanderhaegen - Museum voor Volkskunde).

de Vrijdagmarkt werd door een stadsbediende gereinigd, zoals men kan lezen in de gemeenterekening van 1336-37 "... de garsoen, die de vridachs-marckt achterward."

Handelaars met textielwaren uit vreemde streken stalden hun waren uit in de Kammerstraat.

Volgens politiemeester Justus Billet was er ook een "heetekoekenmarkt" en dit niet alleen voor kinderen. Ongeveer ter hoogte van de Meerseniersstraat stond ten andere in de laatste helft van de vorige eeuw het kraam van Leopold de Buck, bijgenaamd "Lotsuure", die er "heetekoeken met of zonder spek verkocht" (1) (Fig. 9).

Frans De Potter schetst ons een levendig beeld van het gewoel dat weleer 's vrijdags op onze voornaamste markt te zien was :

"De handel begon met het luiden van het klokje, hangende aan *het Torenke*. In de zes zomermaanden trok men aan het zeel te negen uren,

Fig. 4.
 Vrijdagmarkt te Gent. Een kraam van passementerie (linten, borduurwerk, opstiksels, enz...) tegen het Toreken. Een moeder met kind tast in haar portemonnee. De strohoeden en de parasols wijzen op een zonnig weertje. (foto Fonds Vanderhaegen - Museum voor Volkskunde).

voor 't verhandelen der breede, een uur later voor de smalle stukken. Geen linnen mocht te koop geboden worden dan na door den stadszegelaar voorzien te zijn van het merk, hetwelk den koper eene waarborg was van de degelijkheid des werks. De zegelafels stonden op twee verschillende plaatsen : deze voor de breede lijnwaden tusschen *het Toreken* en *de halve Mane*, die voor het smalle goed rechtover *den Lijnwaadring*. Veel daarbij te parlesanten, kon niet : de tijd was kort, het getal stukken overgroot. De zegelaars, van zessen klaar, lieten den knorrigen wever of koopman maar zijn deuntje afzingen, zonder er acht op te geven, en kweten zich van hunne taak met spoed.

Wie het zegelmerk had, begaf zich naar eene der drie lange rijen smalle, nauwelijks één voet hooge banken, op welke het stuk linnen werd rechtgesteld, in afwachting van den koper. De eerste rij, beginnende omtrent het midden der markt, bevatte al de lijnwaden gezegeld met *LL* (stukken van 2 el wijd). Daarnaast trof men de stukken aan met de enkele *L* gemerkt, of van $7/4$ breedte.

De tweede lijn was voor mindere stukken, voorzien, naarvolgens hunne

Fig. 5.

Vrijdagmarkt te Gent. Marktscène. In het kraam op de achtergrond heeft men keuze uit een hele gamma bezems, borstels, sponsen, dweilen en zeemvellen. Op de voorgrond een eigenaardig allegaartje van koekjes, tapijten, mannenbroeken en peperkoek! Foto genomen omstreeks 1890 ten tijde van de “Marktkwestie”, de strijd van de Kramersbond tegen de als nadelig ondervonden markthervorming ingevoerd door het stadsbestuur. (foto Fonds Vanderhaegen - Museum voor Volkskunde).

breedte, met den zwarten of met den rooden leeuw, of met een klein rood kruis, of met eene roode vlek.

Eindelijk op de derde lijn stond het smalle goed (hoogstens vijf en half vierdeelen), en weeral in verhouding tot hunne breedte, gezegeld met eene zwarte gekroonde *G*, of met eene roode *G*, *V* of *L*.

Dat heen- en weerdragen, dat zegelen, dat bieden en dingen van kooplieden en wevers, dat meten na den verkoop, bracht, gelijk lichtelijk te denken valt, eene zoo groote beweging, zoo veel levendigheid en drukte, dat geene pen die beschrijven kan; ja, eene wekelijksche markt was te Gent zoo aanzienlijk als eene groote jaarmarkt in vele andere plaatsen. Naast den landman van het “ondersteedsche” bemerkte men er den boer uit het Land van Aalst, wiens gezellin den sterkgekleurden doek achter om het hoofd geslagen en onder den kin toegebonden had; men zag er den boer van 't Land van Waas, vergezeld van vrouw of dochter, met de breede, langs de slapen afhangende muts. De West-Vlaming, kennelijk aan zijne

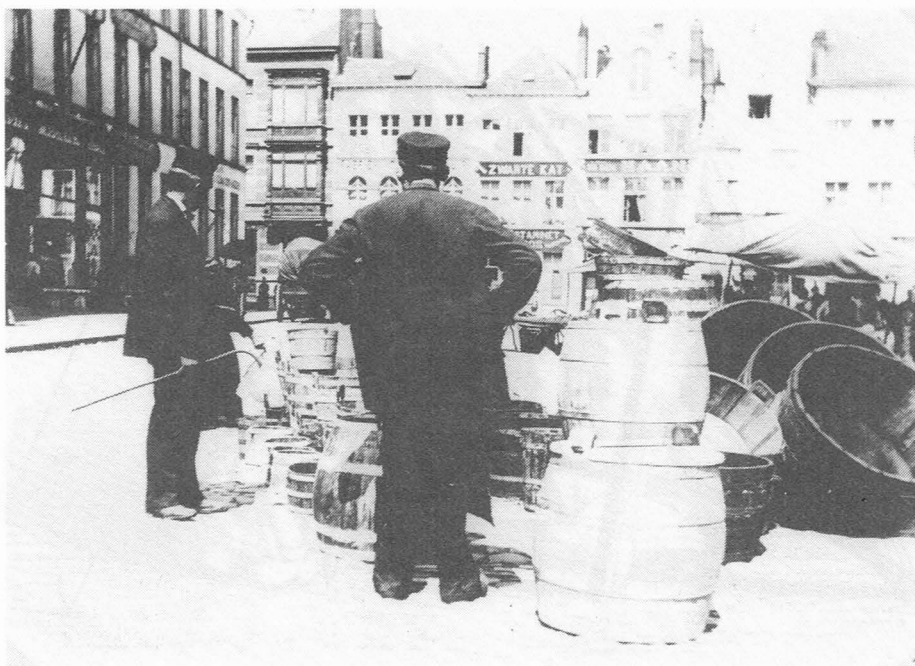

Fig. 6.

Kuipers aan de hoofdingang van de St.-Jacobskerk. Op de achtergrond de herbergen "In de Zwarte Kat" en "In den Haan". Op de hoek : een huifkar. De "Wegwijzer voor Gent en Oost-Vlaanderen" bepaalde in 1909 over de markt der nieuwe koopwaren : "Zij wordt gehouden op de Vrijdagmarkt en op het gedeelte der St.-Jacobsplaats, door het College af te palen; zij begint, des zomers om 5 1/2 uur, en des winters om 7 uur; zij eindigt, des winters gelijk des zomers, om 1 uur." (foto Fonds Vanderhaegen - Museum voor Volkskunde).

zoetere, zangeriger tale, gelijk de Zeeuw - deze laatste nog onderscheiden door zijne gansch eigenaardige kledij, heden nog niet afgelegd -, liepen er doorheen, voort- of op zijde gedrongen door de Vlaamsche, Waalsche of Fransche kooplieden, haastig om hunne keuze te doen. Immers, men telde daar de stukken linnen niet, gelijk in onzen kindertijd, met dozijnen, maar met vele honderden!"

Waar veel volk is, valt geld te verdienen. Zodoende werden tal van kwakzalvers, wonderdokters, tandentrekkers, kruidenverkopers en andere advocaten van de straat door de drukke Vrijdagmarkt aange trokken. We laten terug De Potter aan het woord :

"Onder de handelsmannen, die vroeger bij voorkeur op de Vrijdagmarkt voor een paar uren hun tentje kwamen opslaan, noemen wij de kwakzalvers, wonderdoctors en uitvinders van huiselijke noodwendigheden. Indien de groote kwakzalverij, gelijk die vroeger bloeide, in onze meer

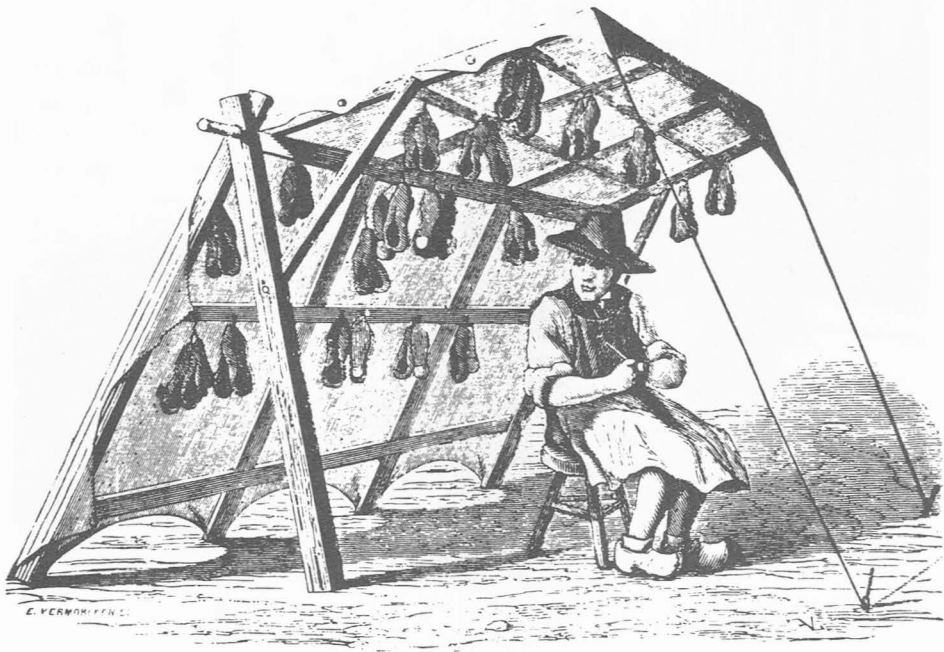

Fig. 7.

Een oud-schoenmaker in zijn kraam, zoals men het vroeger op de Vrijdagsmarkt open- gespannen kon zien. Met dergelijke kramen reisden de gezellen de jaarmarkten af. Het kraam was gedekt door een lang zeil dat de schoenen, die in paren aan 't getim- merte hingen evenals de schoenmaker zelf tegen weer en wind en hevige zon beschermden. Het zeil werd aan twee in de grond geslagen pinnen met behulp van koorden tegen omwaaien beveiligd. Het eigenaardige is dat de oud-schoenmaker zelf geen schoenen maar klompen of "patijnen" draagt!

verlichte eeuw niet meer zulke schitterende zaken doet, ziet men nog altijd den tandentrekker, den man die kruiden verkoopt tegen alle kwalen, den hersteller van gebroken glas- en aardewerk nog naar de Vrijdagsmarkt komen, de meeste met een tafeltje, of met eenen stoel ontleend aan den tapper van een herbergje daaromtrent, (Fig. 3) wel wetende dat bij het volk de nering is. Zoo zag men hier, 't is nu reeds vele jaren geleden, den in gansch Europa vermaarden Mangin - of mogelijk slechts een navolger van den held der Parijzische openbare plaatsen? - die, onder eenen vloed van *blagues* (2), *crayons* (3) verkocht zoo veel hij maar wilde. Gelijk een tandentrekker zat hij op zijn rijtuig, het hoofd gedekt met eenen gepluimden helm en gehuld in een soort van sterkgekleurden kamerrok. Daar spon hij zijn rolletje af, omringd door honderden gapers, die hij bijwijlen verlustigde door eenen geestigen kwinkslag, want de man was geen domoor. - Men zou hem hebben uitgelachen? - "Arme drommel!" riep Mangin den

onvoorzichtige toe; “gij weet niet dat slechts vijf minuten noodig zijn om een dwaas te maken, gelijk gij, terwijl er twintig jaren noodig zijn om eenen charlatan te maken, zooals ik!”

’t Woord charlatan stak hem hoegenaamd niet tegen; maar wanneer hij het gebruikte was ’t meest tegen zijne tegenstrevers gericht. - “Ja!” hoorde men hem eens roepen, charlatan ben ik! Maar aan wie de schuld? Aan u. Eerst kwam ik op de markt in gewone kleederen, en bood met alle nederigheid, in passende taal, het publiek mijne crayons te koop. Niemand wilde ze! Dan heb ik mijnen tijd begrepen. Ik kleedde mij op bespottelijke manier en maakte mij tot een soort van paljas. Ik huurde mijnen getrouwen *Vert-de-Gris* om ’t orgel te draaien, sprak hoog en luid, vertelde gekkerijen, en dat was genoeg om al de dwazerikken van uw slag te doen koopen. Zóó is de mensch!”

Ja, Mangin, gelijk alle echte charlatans, kende zijn volk, en vulde, al lachend en schertsend, zijne zakken.

Einde Juni en begin Juli 1877 verscheen op de markt, gelijk op andere pleinen van Gent, eene Fransche tandentrekster, “madame Enault”, die bij den grooten bijval, welken zij bekwam wegens hare verbazende behendigheid, zich ook de faam verwierf van weldoenster der armen; niet alleen bediende zij behoeftige lieden kosteloos, maar gaf hun nog geld en kleederen toe! Geen wonder dat het volk de paarden uit haar rijtuig spande en haar naar het hotel, *St.-Jorishof*, voerde. - Zou men in Amerika, de bakermat van Barnum, wel ooit het middel van madame Enault te baat genomen hebben?

Kruidenverkoopers vindt men niet alleen op de Vrijdagsmarkt; den zondag op den Kouter, en gedurende het voorjaar schier elken dag bij de Vleeschhuisbrug of op de Groenselmarkt, kan men “onfeilbare” geneesmiddelen bekomen tegen gal en maagzeer, tegen wormen en tandpijn en andere kwalen meer.”

“De liedjeszangers, die nu den zondag, bij de eene of andere kerk, het van de mis terugkeerend volk afwachten, geven ook nu nog, gelijk vroeger, hunne deuntjes ten beste op de Vrijdagsmarkt. In dit woord “vroeger” zijn eeuwen begrepen. Immers het lied is zoo oud als de straat, zoodat het zijnen naam “straatlied” waarlijk verdient. De Vlamingen hielden te allen tijde zeer veel van zang en muziek, ja er is misschien geen volk, in welks schoot zoo vele liederen van alle slag werden gerijmd, als het onze. Spot en schimp, liefde en drank, vaderlandsch geluk en wee, godsdienst vooral werden door honderden, meest onbekend gebleven, dichters bezongen en op muziek gesteld.”

Tot zover Frans De Potter.

Het waren echter niet alleen de marktzangers die voor animatie zorgden. Krachtpatsers, jongleurs en andere kunstenaars zijn net als de vorige specimens randfiguren geweest, niet alleen van de markt, maar van alle evenementen en feesten met veel volk.

Fig. 8.

Standwerker in volle actie. Bolletjesneusdoek over de pet geknoopt, boekje onder de pet geschoven. Allerlei kaartjes bengelen aan zijn jas. In vol betoog tegen de aandachtige menigte. (Interbellum - Verzameling Eddy Levis).

Verder werd de marktplaats nog gebruikt voor volksvergaderingen, feesten, tornooien, het uitvechten van geschillen tussen de ambachten, het inhuldigen van vorsten. Het volk werd er door de stormklok te wapen geroepen maar bovenal was de Vrijdagmarkt berucht voor het uitvoeren van de zwaarste straffen : onthoofden, radbraken, nijpen met gloeiende tangen, guillotineren, afhakken van handen, brandmerken en andere leuke bezigheden. De uitvoering van deze straffen gebeurde voor het Tooghuis en het Toreken. Bij die gelegenheid verhuurde men zelfs vensters en balkons aan mensen die ook maar niets van het bloedig spektakel wilden missen. Zo zie je maar dat de een zijn dood weeral eens de ander zijn brood is. Men zei ten andere van iemand die iets uitspookte dat niet al te pluis was “dat dat hem nog op de Vrijdagsmarkt zou brengen”, doelend op de strenge straffen die daar publiekelijk ten uitvoer werden gebracht. De op sensatie beluste goegemeente kon er door geroep en geschreeuw lucht geven aan zijn frustraties en haatgevoelens en zich net als de hedendaagse voetbalfanaten afreageren tegen de veroordeelde misdadigers.

De Garenmarkt

Het was een vierkante plaats. “Des vrijdags werd er eene menigte garen uit het heerlijke Vlaemsche vlas gesponnen, te koop gebracht” schreef J.J. Steyaert in 1854. Deze markt werd voor 1404 nog op de Wannekenswaard (Grootkanonplein) gehouden en verhuisde daarna naar het “Plaetseken achter de Vrijdagsmarkt” ook wel kortweg het “Plaetseken” genoemd (4) en later “t Garenplaetseken”. Voorheen stond het bij de Gentenaars bekend als “den Plas” (5) omdat er in het midden een drinkpoel lag met wat groen. Op het panoramisch zicht op Gent van 1534 staat het afgebeeld met een boom en een vijver of plas in het midden. Het is heel oud, misschien wel ouder dan de Vrijdagmarkt zelf. Tot in de dertigerjaren was er in het midden een stemmig plantsoentje aangelegd, behoorlijk wat leuker dan de thans druk gebruikte parkeerplaats. Men kon het Garenplaetseken van af de Vrijdagmarkt in enkele passen via de Waaistraat bereiken. Waaï heeft hier helemaal niets met waaien of wind te maken, maar met “waaï” of “waeÿe” wat drinkpoel of plas betekent en dan weer op het pleintje slaat. Een ander verbindingsstraatje tussen de Garenmarkt en de Vrijdagmarkt was de eerder frivole Garensteeg, het vroegere Engelstraatje (!) waar

Fig. 9.
Caricatuur door Buth - Dagblad “Het Volk”.

door de “lochte meiskes van Dikke Nitte” ander garen gesponnen werd, was tot de Tweede Wereldoorlog een markt van plezier. Tijdens de Eerste Wereldoorlog stond men er rijtje te schuiven onder het alziend oog van de gewapende Duitse Landstorm om een beurt te krijgen. Het straatje werd toen langs de kant van de Vrijdagmarkt door een schutsel aan de wellustige blikken van marktgangers en schoolkinderen onttrokken.

In 1918 werd het Garenplaatsken herdoopt in Edward Anseeleplein omdat de grote socialistische voorman daar met zijn coöperatieve beweging gestart is.

Tussen de beide wereldoorlogen waren er ook nog enkele voermans gestationeerd.

De Garenmarkt vinden we eveneens terug in de volkstaal. Van personen die in een netelige positie, in een onoverzichtelijke verwarde situatie terecht komen zegt men dat ze “in de Garenmort geraken”.

Volgende keer vertellen we meer over een andere in de onmiddellijke omgeving van de Vrijdagmarkt gelegen handelsplaats : de Prondelmarkt.

Eddy LEVIS

NOTEN

- (1) Leopold De Buck werd Lotsuure (flapoor) genoemd naar een van de lekkernijen die hij verkocht; een eigen brouwsel : pannekoeken met spek. Muntebollen, vlienderspekken, mammetsoezen, bakkelaars en oliekoeken, dat kon je allemaal krijgen in het kleine grijze kraampje van Lootsuure op de Vrijdagmarkt onder de beschermende arm van Jacob van Artevelde en naast de gaslantaarn die in de winter het kraam verlichtte. Tot 1914, toen het standrecht hem ontzegd werd. Lootsuure overleed in 1929, op 84-jarige leeftijd.
- (2) blagues : grappen.
- (3) crayons : potloden.
- (4) “Twee huysen staende achter de Vrydachmerckt, anden Plas, nu ghenaeemt het Plaetseken.” (Idem, gedeele, 1681-1682).
- (5) “Een huus, dat eene bruwerie es ... staende anden Plach, tusschen den huuse dat Janne van Ghend toebehoort, gheheeten *Keersboome*, ande side ter maerct waert, ende tusschen den huse dat Daneele Quaedsuren toebehoort, gheheeten *inden Papegay*, ande side ter gracht waerd...” (Act. en Contr., keure, 1378-1379, 55).